

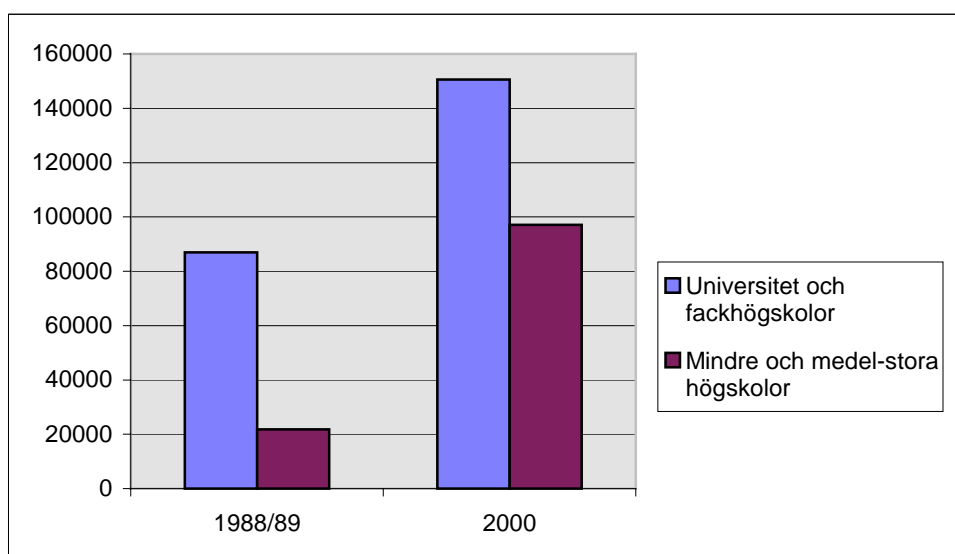
Högskoleutbildningens regionala fördelning

Efter den utbyggnad som skett de senaste femton åren är högskoleutbildningen relativt jämnt fördelad över landet. Högskolor finns i alla län och totalt sett svarar utbildningsplatsernas fördelning relativt väl mot storleken på befolkningen i respektive län. Det betyder att en avsevärd regional utjämning har skett sedan slutet av åttiotalet, när den senaste perioden med utbyggnad av den högre utbildningen startade.

I denna promemoria beskrivs hur expansionen har skett och vad det har inneburit för utbildningskapacitetens geografiska fördelning. Dessutom redovisas de regionala skillnaderna i övergångsfrekvenser till högre utbildning och något om hur högskolornas geografiska rekryteringsmönster ser ut.

Utbyggnaden

Från läsåret 1987/88 till kalenderåret 2000 ökade antalet helårsstudenter vid universitet och högskolor från 127 500 till 256 900, dvs. med ett hundra procent. Det betyder naturligtvis att antalet studenter har ökat vid alla lärosäten – dessutom har några nya lärosäten tillkommit. Tillväxten har varit särskilt stark vid de nya högskolor som tillkommit under perioden från 1977 och framåt. I denna grupp har utbildningsvolymen mer än fyrdubblats sedan läsåret 1987/88, med åtföljande ökad geografisk spridning av utbildningsutbudet. Vid de större universiteten och fackhögskolorna, i Uppsala, Lund, Göteborg, Stockholm, Umeå, Linköping och Luleå, ökade antalet studenter med 70 procent under samma period.

Antal helårsstudenter vid universitet och fackhögskolor respektive mindre och medelstora högskolor läsåret 1988/89 samt kalenderåret 2000.

Den starka ökningen av utbildningsvolymen vid de nya högskolorna innebär att år 2000 fanns fyrtio procent av landets helårsstudenter vid dessa lärosäten. Läsåret 1987/88 var motsvarande andel tjugo procent.

Utbyggnaden av de nya högskolorna har också inneburit att utbildningsutbudet vid dessa blivit allt mer varierat. Framför allt har antalet utbildningsplatser med teknisk inriktning ökat genom etableringen och utbyggnaden av ingenjörsutbildningarna, men numera avläggs även en stor del av alla kandidat- och magisterexamina vid de nya lärosätena, cirka fyrtio procent. Under de senaste åren har också några av dessa lärosäten fått examensrätt för civilingenjörsutbildning. När det gäller andra stora utbildningar som läkarutbildning och juristutbildning t.ex. är dock lokaliseringsskilderna oförändrad. De senare utbildningarna har inte etablerats på några nya orter de senaste femton åren.

Av de nya högskolorna tillkom tolv stycken 1977. Universitetsfilialerna i Karlstad, Växjö och Örebro etablerades som självständiga enheter och de nya högskolorna i Borås, Eskilstuna/Västerås, Falun/Borlänge, Gävle/Sandviken, Jönköping, Kalmar, Kristianstad, Sundsvall/Härnösand och Östersund bildades. Grunden för etableringarna var i allmänhet en redan tidigare existerande lärarhögskola. Efter 1977 har sedan tillkommit högskolorna i Halmstad och Skövde 1983, Karlskrona/Ronneby 1988, Trollhättan/Uddevalla 1990, Södertörns högskola 1997, Malmö högskola och Högskolan på Gotland 1998. Med etableringen av Högskolan på Gotland finns minst en högskola i varje län.

Utbildningskapacitetens regionala fördelning

Det enklaste sättet att beskriva utbildningens regionala fördelning är att fördela antalet realiserade utbildningsplatser (dvs. helårsstudenter) över län och jämföra med motsvarande fördelning av befolkningen i lämplig ålder. Här har vi valt tjugoåringar.

	Andel av 20-åringar 2000, %	Andel av helårsstudenter 2000, %	Andel av helårsstudenter 1987/88, %
Stockholm	19,5	19,5	24,2
Uppsala	3,7	8,1	9,8
Södermanland	2,8	1,3	0,5
Östergötland	5,2	6,0	5,9
Jönköping	3,9	2,3	1,6
Kronoberg	2,2	2,3	2,3
Kalmar	2,5	1,9	1,1
Gotland	0,7	0,2	0,0
Blekinge	1,7	1,3	0,2
Skåne	12,4	14,1	16,1
Halland	3,0	1,8	0,7
Västra Götaland	16,7	15,8	18,2
Värmland	3,1	3,0	2,6
Örebro	3,2	3,1	3,1
Västmanland	2,7	1,8	0,8
Dalarna	3,2	2,1	1,0
Gävleborg	3,0	2,2	1,2
Västernorrland	2,8	2,2	1,5
Jämtland	1,4	1,3	1,0
Västerbotten	3,3	6,3	5,7
Norrbotten	3,0	3,0	2,6
Riket	100,0	100,0	100,0

Den största negativa avvikelser, dvs. en lägre andel utbildningsplatser än befolkning, finns i ett område från Dalarnas län i väster över Västmanlands län österut till Gävleborgs respektive Södermanlands län. I öster finns dock i relativ närhet Uppsala och Linköpings universitet, som båda ger sina respektive län ett större utbud av högre utbildning än vad som motsvarar befolkningsandelen. Även Jönköpings län har en lägre andel av utbildningsutbudet än av tjugoåringarna.

I övrigt är det nästan bara Umeå universitet som sticker ut med en utbildningskapacitet som är avsevärt större än länets befolkning. Anmärkningsvärt är att Stockholms läns andel av utbildningsplatserna inte längre är större än befolkningsandelen. Detsamma gäller Lund-Malmö och Göteborg sedan dessa utbildningsorter blivit delar av de nya storlänerna, Skåne respektive Västra Götaland.

Det är en avsevärd förändring jämfört med vad som gällde läsåret 1987/88. Då var andelen utbildningsplatser betydligt större än befolkningsandelen i de gamla universitetslänerna Uppsala, Malmöhus län med Lunds universitet, Göteborg och Bohus län med både universitet och Chalmers tekniska högskola, Stockholm med universitet och flera fackhögskolor samt i Västerbottens län med Umeå universitet. I fem län motsvarade andelen utbildningsplatser ungefär befolkningsandelen. Det var Östergötlands län med Linköpings universitet, Norrbottens län med Högskolan i Luleå samt de tre länen med de tidigare universitetsfilialerna, dvs. Kronobergs län med Högskolan i Växjö, Värmlands län med Högskolan i Karlstad samt Örebro län med Högskolan i Örebro.

För övriga fjorton län var andelen utbildningsplatser liten i jämfört med länets andel av rikets tjugoåringar. Befolkningens (egentligen ungdomarnas) fördelning har inte ändrats så mycket under de tretton åren. Län som har ökat sin andel av tjugoåringarna är Stockholm, Uppsala, Östergötland och Västerbotten. Södermanland, Kalmar, Värmland, Västmanland, Gävleborg och Västernorrland har en minskande andel av tjugoåringarna. I övrigt är förändringarna i andelar små.

Övergång till högre utbildning

Den ökade geografiska spridningen av den högre utbildningen har också satt spår i övergången till högre utbildning i olika län. Går man tillbaka till slutet av åttiotalet så hade Uppsala län den högsta övergångsfrekvensen till högre utbildning och flera av de andra universitetslänerna hade högre övergångsfrekvenser än genomsnittet. Vid sekelskiftet är, som framgår av tabellen nedan, dessa län inte längre lika framträdande.

Övergångsfrekvenserna är beräknade utifrån antalet nybörjare i åldrar upp till 24 år läsåren 1987/88 samt för ett genomsnitt av läsåren 1999/2000 och 2000/2001 – det senare för att öka stabiliteten i måttet. Antalet nybörjare har relaterats till genomsnittet av antalet i årsklasserna 19-24 år. De frekvenser som erhålls på detta sätt ger ett mått på den andel av en årsklass ungdomar som påbörjar studier vid universitet och högskolor fram till och med det år de fyller 24 år. Frekvenserna kan därmed också jämföras med regeringens mål att femtio procent av en årsklass ska ha påbörjat högskolestudier vid 25 års ålder. (Då är dock att märka att de som fyllt 25 år inte ingår i tabellen, men egentligen borde finnas med för jämförelsen med det uppsatta målet. Dessutom bör observeras att utbytesstudenter inte ingår och därmed inte heller tenderar att höja övergångsfrekvenserna. Denna felkälla är automatiskt eliminerad genom att dessa studenter inte kan fördelas på län.)

I materialet för år 1987/88 används den nya länsindelningen med Skåne län och Västra Götalands län. Som framgår av tabellerna har övergångsfrekvensen fram till och med 24 års ålder praktiskt taget fördubblats sedan 1987/88. Det är ungefär samma utveckling som den som tidigare redovisades beträffande hela utbildningsvolymen vid universitet och högskolor, men en del av förändringen av utbildningsvolymen hänger samman med förlängda utbildningar på många områden. Det totala antalet högskolenyborjare ökade från 43 500 läsåret 1987/88 till 70 100 läsåret 1999/2000 och 72 100 läsåret 2000/01. Av de båda senare nybörjargrupperna var dock cirka tio procent utbytesstudenter. En studentgrupp som var mindre i slutet av åttiotalet. Den närmast fördubblade övergångsfrekvensen fram till och med 24 års ålder är således en kombination av fler nybörjare och en ökad andel yngre högskolenyborjare, dvs. en tidigare övergång till högre utbildning.

	1987/88	99/00-00/01
Stockholm	22,8	39,5
Uppsala	27,4	42,4
Södermanland	18,5	37,8
Östergötland	20,0	38,1
Jönköping	20,3	42,1
Kronoberg	21,4	45,5
Kalmar	22,1	46,9
Gotland	11,6	33,8
Blekinge	21,5	45,9
Skåne	23,7	42,8
Halland	22,2	40,6
Västra Götaland	20,7	36,6
Värmland	18,8	39,3
Örebro	21,4	36,5
Västmanland	24,1	42,3
Dalarna	20,0	39,6
Gävleborg	20,4	35,3
Västernorrland	24,1	42,6
Jämtland	19,2	37,4
Västerbotten	23,0	43,3
Norrbotten	19,2	40,4
Totalt	21,8	40,0

Andel (procent) som börjat studera vid universitet och högskolor fram till och med 24 års ålder i olika län läsåret 1987/88 samt genomsnitt för läsåren 1999/2000 och 2000/2001. Andelen som börjar studera före 25 års ålder har sålunda praktiskt taget fördubblats sedan slutet av åttiotalet.

Spridningen i övergångsfrekvens mellan länen är mindre 1999-2001 än läsåret 1987/88, och det mönster som framträder är ett annat. De gamla universitetsorterna tillhör inte längre tätgruppen. Det är istället län utanför storstadsområdena som har den högsta övergångsfrekvensen.

Förändringen i mönstret kan tolkas så att när den jämnare regionala spridningen av utbildningsutbudet har minskat avståndsfaktorns betydelse för övergångsfrekvensen till högre utbildning är det andra faktorer som träder i förgrunden, t.ex. vilka alternativ till

fortsatta studier som arbetsmarknaden ger. Är det svårare att få jobb på hemorten ökar incitamenten att fortsätta studera.

På de gamla universitetsorterna spelar också konkurrensen om utbildningsplatserna en roll. I vissa fall blir ungdomar i närheten av de stora universiteten med många attraktiva utbildningar utkonkurrerade av bättre meriterade studenter från andra orter. Trycket på många av de mindre lärosätena är inte lika hårt.

Stockholms län och Västra Götalands län med starka arbetsmarknader har relativt låga övergångsfrekvenser. I Västra Götaland förefaller också kapaciteten i förhållande till antalet sökande ligga lägre än i andra regioner, medan norra Sverige, som vi sett tidigare, är väl försörjt med utbildningskapacitet i förhållande till både befolkning och sökandeintresse.

Högst är övergångsfrekvensen i Kalmar, Blekinge och Kronobergs län – cirka 45 procent. Västra Götalands län, Örebro, Gävleborgs och Gotlands län ligger alla under 37 procent. Resultaten varierar givetvis något år från år, men inte mer än ett par procentenheter – och de värden som presenteras i tabellen avser alltså genomsnittet för läsåren 1999/2000 och 2000/01.

Resultaten betyder att för de län som har de högsta övergångsfrekvenserna är regeringens mål att 50 procent av en årskull ska ha börjat studera vid universitet och högskolor vid 25 års ålder nära att uppfyllas. För en jämförelse med målet ska även nybörjare i 25 års ålder läggas till vilket höjer frekvenserna med ett par procentenheter.

De här jämförelserna av övergångsfrekvenser fångar de regionala variationerna i övergång till högre utbildning. Rör man sig med mindre geografiska enheter, t.ex. kommuner, ökar variationen avsevärt. Även i det fallet handlar det givetvis om skillnader i avstånd till högskoleutbildning, men en annan faktor som har stor betydelse för övergången till högre utbildning – den sociala strukturen – får då också större genomslagskraft i övergångsfrekvenserna.

Vilka lärosäten är riksrekryterande?

Av dem som började studera hösten 2000 började en dryg fjärdedel eller 28 procent studierna i sin hemkommun. Andelen som började i det län där de var bosatta var 56 procent. Uppgifterna avser individer som började sina första studier vid universitet och högskolor (högskolenybörjare) och populationen har begränsats till nybörjare som var 35 år eller yngre när de började.

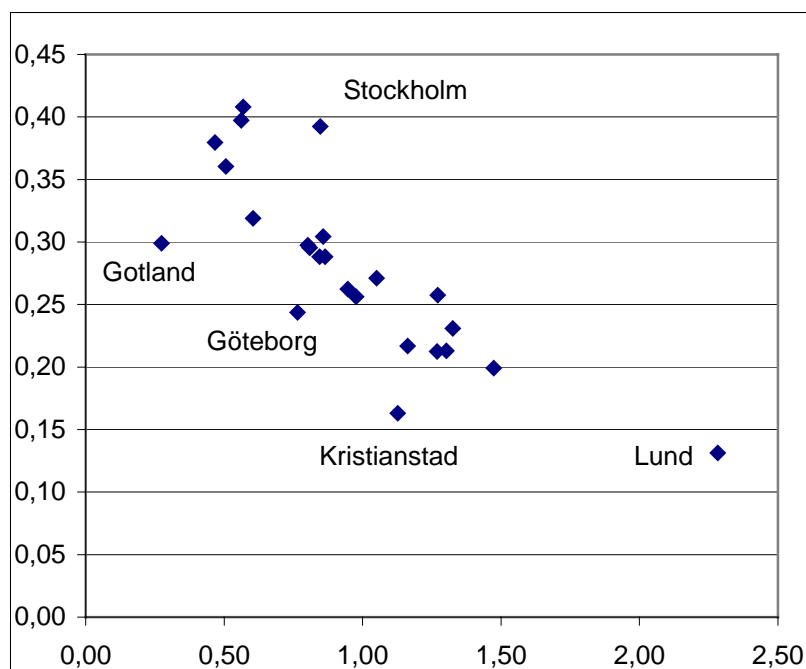
Flertalet nybörjare börjar således studera nära hemorten. Skillnaderna mellan lärosätena är inte särskilt stora. Mellan tjugo och trettio procent av nybörjarna kommer i allmänhet från hemkommunen. Högre blir talen bara för Mitthögskolan och Mälardalens högskola samt Högskolan i Trollhättan/Uddevalla, alla med hemvist i flera kommuner, samt ett par lärosäten i storstadsområdena, Malmö högskola och Stockholms universitet. För dessa närmar sig andelen studenter från hemkommunen fyrtio procent. Lägst är andelen studenter från hemkommunen vid Lunds universitet, landets största universitet med hemvist i en relativt liten kommun.

Vilka lärosäten är då mest riksrekryterande? Eller kan man över huvudtaget säga att vissa lärosäten är mer riksrekryterande, andra mer lokalt rekryterande? Redan de ovan redovisade uppgifterna antyder att det inte är enkelt att göra någon sådan åtskillnad.

För det första är givetvis rekryteringsmönstret beroende av vilken utbildning det gäller. En del utbildningar är starkt geografisk spridda, t.ex. förskolläraryt utbildning, sjuksköterskeutbildning och ingenjörutbildning. Sådana utbildningar har i allmänhet en mycket lokal rekrytering medan andra utbildningar som finns på ett mindre antal orter, t.ex. juristutbildning, civilingenjörutbildning och läkarutbildning är mycket mer riksrekryterande.

En annan faktor är givetvis hemkommunens och hemlänets storlek i förhållande till lärosätets storlek. Stockholms universitet är t.ex. mindre i förhållande till Stockholms kommun och län än Umeå universitet i förhållande till sin kommun och sitt län.

Andel rekryterade
från hemkommunen

Antal nybörjare vid lärosätet dividerat
med antal 20-åringar i kommunen

Andelen som kommer från den kommun där lärosätet ligger har nära samband lärosätets storlek relativt kommunens. Det gäller även om omlandet kring lärosätet vidgas till län.

I diagramform kan sambandet mellan andelen av nybörjarna som rekryteras från hemkommunen samt lärosätets storlek - i förhållande till hemkommunens storlek åskådliggöras på följande sätt. Vertikalt avsätts andelen av nybörjarna som kommer från den kommun där lärosätet ligger. (För de lärosäten som är delade på flera kommuner adderas nybörjarna från dessa kommuner. I Stockholm och Göteborg beräknas genomsnittsvärdet för lärosätena och avsätts i en punkt.)

Horisontellt avsätts ett mått för lärosätets storlek i förhållande till hemkommunen som är antalet högskolenybörjare vid lärosätet i förhållande till antalet tjugouåringar i kommunen (eller kommunerna i fallet med flera hemkommuner).

Som framgår av diagrammet finns en påtaglig samvariation mellan storlek och andel av studenterna som kommer från hemkommunen. Korrelationskoefficienten mellan dessa båda variabler är - 0,82. Med andra ord "förklaras" två tredjedelar av variansen i andel studerande från hemkommunen vid lärosätet av hur stort lärosätet är i förhållande till hemkommunen. I diagrammet markeras de lärosäten och orter som mer påtagligt avviker från den allmänna bilden.

Högskolan på Gotland som är den relativt sett minsta har förhållandevis många studenter som är rekryterade från fastlandet och stockholmshögskolorna skiljer sig från göteborgshögskolorna med en betydligt högre andel rekryterade från hemkommunen. Avvikelsen för lärosätena i Göteborg kan eventuellt sättas i samband med att dessa lärosäten har ett högre söktryck än lärosäten i andra regioner i landet, men många studenter som börjar på Chalmers tekniska högskola och Göteborgs universitet kommer från kranskommuner till Göteborg.

Uppsala universitet som ibland brukar nämnas som det mest riksrekryterande av universitetet rekryterar en fjärdedel av sina studenter från Uppsala kommun och hälften från Uppsala och Stockholms län, vilket är rätt likt den bild som gäller för flertalet andra lärosäten - i varje fall om Stockholms län räknas till universitetets närområde.

Däremot har det andra lärosätet i Uppsala, dvs. Sveriges lantbruksuniversitet, stor geografisk spridning i sin rekrytering, vilket beror på att verksamheten finns fler orter än Uppsala samt att lärosätet för stora delar av sin utbildning är ensamt i sitt slag.

De konstnärliga högskolorna, vilka också är mer eller mindre ensamma i sin genre, har en större spridning i sin rekrytering än lärosäten med mer allmänt förekommande utbildning.

Motsvarande jämförelse genomförd med hemlän i stället för hemkommun som utgångspunkt ger ett något svagare samband, men mönstret är detsamma. Lärosätena i de båda länen längst i söder och norr, dvs. Skåne och Norrbotten, avviker något med en större andel studenter från sina hemlän än lärosäten i andra län.

Det finns således vissa skillnader i rekryteringsmönster mellan lärosätena, men knappast av den storleksordningen att man generellt kan tala om vissa lärosäten som mer riksrekryterade än andra. Rekryteringsmönstret beror i stor utsträckning på vilka utbildningar det handlar om. De utbildningar som är etablerade på ett fåtal orter rekryterar givetvis från ett större geografiskt område än de utbildningar som är etablerade på många orter runt om i landet.

Sammanfattande kommentar

Utbyggnaden av den högre utbildningen som startade i slutet av åttiotalet har medfört en påtagligt jämnare geografisk spridning av utbildningsutbudet. Den har också lett till att andelen ungdomar som fortsätter till högre utbildning har fördubblats.

Variationen mellan länen i övergångsfrekvenser har minskat och i skillnaderna mellan länen framträder ett annat mönster. Tidigare låg universitetslänen relativt högt i övergångsfrekvens, nu finns flera län med relativt nyetablerade lärosäten med bland dem med de högsta övergångsfrekvenserna. Flera län med relativt höga övergångsfrekvenser är också sådana

som har en förhållandevis svag arbetsmarknad. Det kan vara en tillfällighet, men det kan också antyda ett samband.

Den redan relativt jämna geografiska rekryteringen har inte förändrats så mycket genom en jämnare fördelning av utbildningsplatserna. Däremot torde etableringen av de nya högskolorna från 1977 och framåt ha varit alldeles avgörande för möjligheterna att fördubbla den totala utbildningsvolymen mellan 1987/88 och år 2000. När expansionen inleddes i slutet av åttiotalet fanns ett stort antal väletablerade enheter som hade möjlighet att expandera. Utan denna infrastruktur skulle tillväxtmöjligheterna ha varit mer begränsade.